

Андреј Стојановић (Београд)

Рецептурни стил српскојезичне научне литературе XVIII века

Кључне речи:
рецептурност, рецептурни стил, српски језик, наука, њеднаука, научно-педагошки стил.

У раду се описује феномен рецептурности на материјалу српскојезичних научно-педагошких текстова XVIII века. Посебно се издвајају основне екстралингвистичке и лингвистичке карактеристике тзв. рецептурног стила.

Почетком деведесетих година XX века проучаваоци историје научног функционалног стила скрећу пажњу на рецептурни карактер научног излагања („рецептурност“ или тзв. рецептурни стил – Кожина 1994; Линк 1994). У науци о српском језику питање рецептурног стила научних текстова само је овлаш дотакнуто (в., нпр.: Стојановић 2000). Тиме се истиче да је разматрање назначеног питања актуелно пре свега за историјску стилистику српског¹ језика.

Треба нагласити да коректно спроведено лингвистичко истраживање рецептурности (рецептурног стила) српскојезичних научних текстова неми-

новно актуализује два комплементарна аспекта анализе: екстралингвистички и лингвистички. То значи да опис рецептурног стила као феномена типичног превасходно за старију српскојезичну научну литературу покреће мноштво побочних питања, на која најпре треба одговорити да би се коначно стигло до самог лингвистичког аспекта назначеног проблема. Другим речима, требало би најпре добити (макар и приближно) одговоре на извесна питања која су лоцирана, неретко, далеко изван филологије, и то: шта је (не)наука и откад она хронолошки започиње, шта је рецептурност односно рецептурна компонента научног знања,

1) У овом раду (и другде – уп: Стојановић 2000), појам „српски језик“ подразумева јединствен, недељиви ентитет који се у потпуности поклапа са штокавским наречјем.

када настаје научни функционални стил српског књижевног језика, какве (старије) српскојезичне текстове можемо сматрати научним и др. Тек након тога разумно је спровести анализу језичке грађе (на материјалу конкретних научних текстова, написаних на српском језику).

1. Екстралингвистички аспект рецептурности најбоље се може описати у светлу теорије спознаје и расправе о појму „наука“ (и „преднаука“). За потребе овог разматрања биће довољно да укажемо на поједине фрагменте из филозофског учења Иларионова (2007), чије темељне ставове о историјату развоја науке начелно прихватамо.

Руски филозоф издваја два основна нивоа развоја знања: 1) свакодневну спознају (и „свакодневно знање“ као њен резултат) и 2) научну спознају (и „научно знање“ као њен резултат), остављајући за тренутак по страни мноштво прелазних стања и фаза развоја.

Једну од најважнијих специфичних карактеристика *свакодневной знања* представља начин његовог изражавања. Свакодневно знање се по Иларионову изражава у форми *рецейпџа* (*шџа* треба урадити да би се постигао неки резултат, при чему се обично и не запитује зашто баш овако а не онако, јер томе и служи рецепт, већ израђен и опробан). У том смислу као класични пример свакодневног знања може се узети кулинарски приручник.

За свакодневно знање обично се, устврдиће Иларионов, каже да носи наглашен индивидуални карактер, да настаје несврсисходно, по принципу случајности,

да је несистематично, а неретко и противречно, при чему се изражава у виду рецепата. За разлику од тога, *научно знање* представља резултат сврсисходног трагања. При томе се, дакако, елемент случајности уопште не искључује, јер су бројна научна открића настала по принципу случајности (нпр. рендгенски зраци и др.). Уз то, научно знање је систематично, а има и тенденцију да не буде противречно. Разуме се, то уопште не значи да у науци не постоје противречности².

За разлику од свакодневног знања, научно знање се изражава не у форми рецепата него у облику знања о својствима и законитостима понашања проучаваних објеката. Тиме се, наставиће Иларионов, не пориче да научно знање не садржи рецептурне компоненте. Међутим, рецептурна (прагматичка) компонента научног знања долази на друго место. Она је присутна као представа о томе да се из знања о својствима и законитостима понашања проучаваних објеката готово увек могу извући прагматички корисни рецепти. Све у свему, рецептурна компонента научног знања је секундарна, зависна варијабла.

Поменути карактеристике науке (сврсисходност добијања резултата, систематичност и непротивречност, начин изражавања научног знања) обједињене су употребом најважније компоненте – *научной методологије*. По мишљењу Иларионова, управо присуство метода разликује науку од ненауке. Научна спознаја представља у суштини наставак свакодневне спознаје, која је усавршена, систематизирана и уређена помоћу научног метода.

2) У сфери свакодневне спознаје уочавање неке противречности обично није повод за било какво реаговање. Међутим, откривена противречност у науци одмах изазива експрес, што налаже да се та противречност обавезно елиминише. Уз то, анализа противречности и процес њиховог елиминисања представљају моћан фактор развоја саме науке (то неретко доводи до епохалних догађаја у науци – Иларионов 2007).

1.1. Размотрити историјски пут развоја од свакодневног знања ка научном значи одговорити на питање: када хронолошки „започиње наука“. Међутим, у зависности од тога како се дефинише појам науке мења се, тврди Иларионов, и тумачење о томе кад наука почиње. Не задржавајући се шире на Иларионовљевом постулирању преломних тачака у историјату развоја научног знања (од преднауке хеленистичке епохе и Архимеда преко преднауке средњовековне алхемије и ренесансе па све до Декарта, Бекона, Лајбница, Њутна и др.) констатујемо да тај руски филозоф тврди да наука хронолошки *зайочиње ујраво крајем хvі и њочейком хvіі века*. Наука се надаље формира, односно „кристалише“ током приближно двеста година, остваривши своју релативну финализацију негде крајем хvііі или почетком хvіх века. Најважнији моменат у том процесу било је јачање свести о значају научног метода³.

Пошто наука по дефиницији⁴ представља начин спознаје реалног света заснован на конструисању *јроверљивих модела* те реалности, онда такви модели (зависно од научне дисциплине) подразумевају (у овој или оној сразмери): 1) ниво емпијског материјала (експериментални подаци), 2) ниво идеализоване представе (физички модели) и 3) математички апарат (формуле и једначине). Према томе, нема разних наука, него постоји наука која се дели на поједине научне дисциплине, које се разликују само по објекту истраживања, при чему је научни метод

јединствен и заједнички. Стога нас не изненађује то што Иларионов (2007) под појмом „наука“ подразумева само оне области знања које имају *емпијски садржај*: физику (хемија се напросто тамо тумачи као физика одређене класе појава), биологију, социологију (знање о друштву у најширем смислу, а не у неком ускостручном), али не и математику. Ово последње стога што математика нема емпијски садржај, те се она обично третира само као моћан апарат.

За нас је симптоматично да Иларионовљева тврдња о томе да наука хронолошки *зайочиње ујраво крајем хvі и њочейком хvіі века* долази у директан сукоб са ставом Српске академије наука и уметности. Тачније, наши академици сматрају⁵ да периодизација историје српске науке почиње средином или крајем хvіх века, што је недопустиво. Неодрживост оваквог става Српске академије наука доказује и Стојановић (2000) постулирањем хипотезе о настанку научног стила српског језика. Према Стојановићевој хипотези (2000: 108), о научном се функционалном стилу српског књижевног језика познијег периода може говорити већ у српскојезичним научно-стручним текстовима с почетка треће четвртине хvііі века.

1.2. Осим Иларионовљевог филозофског учења о историјату развоја науке, за боље разумевање екстралингвистичког аспекта разматране проблематике треба се кратко зауставити и на питању рецептурности у светлу средњовековне алхемије. То је за нашу анализу значајно

3) Треба нагласити да се метод најпотпуније остварује у физици као научној дисциплини.

4) Уп.: В. В. Загорский 2006–2007 (<http://www.chemnet.ru/rus/teaching/general/lec01.pdf>).

5) Мисли се на контроверзну публикацију: Томић и др., Српска академија наука и уметности и развој науке и уметности у Срба (Природно-математичке, техничке и медицинске науке), Београд, 1989, књ.1. Шире о спорном ставу Српске академије наука в. у: Стојановић 2000: 98–99.

стога што се, како ћемо доцније видети, рефлекси средњовековног рецептурног мишљења добро чувају у старијој српскојезичној научно-педагошкој литератури. За потребе овог разматрања биће довољно да у вези са рецептурношћу издвојимо поједине фрагменте из књиге *Алхемија као феномен средњовековне културе* (Рабинович 1979).

Руски се културолог у поменутој књизи бави и питањем суштине средњовековног рецепта и рецептурног мишљења (у даљем излагању сви фрагменти о рецептурности преузети су из: Рабинович 1979: 11–69).

У средњовековној култури, по Рабиновичу, рецепт представља неизоставни облик делатности. Рецептурност средњовековног мишљења је фундаментална његова карактеристика. Идеја рецепта је идеја поступка. Другим речима, рецепт је операционалне природе. Њега је могуће фрагментисати на оделите радње (операције). Рецепт као својеврсни регламан делатности усмерен је по правилу на предмет (неку ствар). Рабинович на поменутом месту наводи и типичан пример алхемијског рецепта: Уп.:

Чтобы приготовить эликсир мудрецов, или философский камень, возьми, сын мой, философской ртути и накаливай, пока она не превратится в красного льва. Дигерируй этого красного льва на песчаной бане с кислым виноградным спиртом, выпари жидкость, и ртуть превратится в камедообразное вещество, которое можно резать ножом. Положи его в обмазанную глиной реторту и не спеши дистиллируй. Собери отдельно жидкости различной природы, которые появятся при этом. Ты получишь безвкусную флегму, спирт и красные капли. Киммерийские тени покроют реторту своим темным

покрывалом, и ты найдешь внутри нее истинного дракона, потому что он пожирает свой хвост. Возьми этого черного дракона, разотри на камне и прикоснись к нему раскаленным углем. Он загорится и, приняв вскоре великолепный лимонный цвет, вновь воспроизведет зеленого льва. Сделай так, чтобы он пожрал свой хвост, и снова дистиллируй продукт. Наконец, мой сын, тщательно ректифицируй, и ты увидишь появление горячей воды и человеческой крови.

У наведеном рецепту, који уједно представља амалгам конкретне радње (операционалност) и свечаног црквеног обреда (световност), наглашен је ригорозни прескриптивни модус, односно упутство о томе како поступати, шта чинити, не одступајући ни за јоту од наредбодавне инструкције адепта. Императивни карактер овог регламана је очигледан: *возьми, накаливай, дигерируй, выпари, положи, собери, разотри, прикоснись, сделай, дистиллируй, ректифицируй...*

Ауторитарно-рецептурни карактер средњовековне делатности (нпр., приликом овладавања занатским вештинама), односно дословно следовање ауторитету (мајстору–виртуозу) представља гаранцију за будуће истинско мајсторство у обављању конкретног посла. Треба правилно разумети да таква рецептурност није пуки средњовековни орнамент, него да се ту ради о почетној (неретко веома уској) специјализацији у раду, која је неизоставна компонента у овладавању елементарним навикама предметне делатности.

Нагласили бисмо став Рабиновича о томе да се у средњовековном рецепту стиче принцип индивидуалног и свеопштег (напред смо помињали дуалистичку природу рецепта, спој операционалности

и световности), при чему као карика за њихово повезивање служи идеја Сина Божијег (не толико Христово учење колико сама његова личност). Међутим, треба правилно разумети да средњовековна рецептурност није одлика само занатских делатности. Рецептурност у средњем веку одређује различите сфере делатног уздицања: етику и морал⁶, породицу и право, хришћанску апологетику и религиозне обреде, уметност и занат, науку и огледно-магијске радње алхемичара. Све то у средњем веку опстојава, тврди Рабинович, захваљујући поштовању рецепата озарених ауторитетом.

И тако нема потребе да се на екстралингвистичком аспекту рецептурности дуже задржавамо. Сматрамо да већ овај и овакав наш екскурс може послужити као минимално довољна подлога за лингвистичку анализу.

2. Тек сада, а пре самог лингвистичког описа, оправдано се поставља питање: какве старије српскојезичне⁷ текстове можемо сматрати научним? У хронолошком погледу, ослањајући се на историјат развоја науке (о томе је напред већ било говора), сви проучавани текстови из нашег корпуса (углавном из ХVIII века) припадају епоси просветитељства, кад је наука у свету већ увелико отпочела свој развој. Дакле, испитивани српскојезични текстови засигурно припадају научној епоси и *пошеницијално* носе научни карактер. Међутим, њихова стварна при-

падност корпусу научног знања зависи од квалитативне оцене, односно примењене у њима (научне) методологије. По овом последњем критеријуму текстови из нашег корпуса представљају заправо не научно-академске публикације у строгом смислу речи, него *научно-педагошке* (!).

Међутим, усвајајући општетеоријске поставке руских стилистичара (Л. Л. Кутина, Н. А. Линк, М. Н. Кожина и др.), ми такође прихватимо становиште по коме „научно-педагошка литература по правилу ‘претходи’ правој научној литератури“, при чему је „улога те научно-педагошке литературе (која је, можда, у научном погледу недовољно самостална, подражавалачка) веома велика у стварању научног језика“ (цит. по: Линк 1994: 131). Према томе, случајни узорак (невелики корпус) научно-уџбеничких текстова штокавског наречја (махом из ХVIII века; в. изворе грађе) може успешно репрезентовати научни функционални стил у његовим раним фазама развоја, што је неопходни предуслов за коректну језичку анализу (в. доле).

Битна карактеристика развоја српскојезичне науке у другој половини ХVIII века јесте њена практична усмереност, примењени карактер (задовољавање потреба производње, мануфактуре, заштите здравља човека и домаћих животиња и др.). Отуда издавање бројних уџбеника и приручника које карактерише тзв. *рецептурни стил излагања* (прескриптивни

- 6) Средњовековне проповеди имају снагу друштвеног утицаја сразмерно њиховој рецептурности. Другим речима, проповеди ће бити од утицаја уколико садрже некакав скуп моралних правила забране, чијим поштовањем човек добија могућност да оствари вечно блаженство након смрти.
- 7) У нашем тумачењу одредница „српскојезични“ (у спојевима типа „српскојезична литература“, „српскојезични текстови“, „српскојезична наука“ и сл.) значи „онај који се односи на српски језик (у свим варијантама његовим), односно онај који се подударе са штокавским наречјем“ (без обзира на националну и верску припадност говорног лица). Уп.: Стојановић 2000.

модус – о томе је већ сигнализирано у: Стојановић 2000, 2003).

Овде би требало нагласити да, рецимо, први математички текстови (в., нпр.: Ари; уп.: Стојановић 2000: 100) нису били, разуме се, уџбеници у савременом смислу речи, него је тамо углавном реч о збиркама задатака с кратким уводним напоменама. Практичном усмереношћу (рецептурношћу) одликују се и испитивани текстови из биотехничких наука (ратарство – уп.: Дув, Лан), као и текстови из додирних дисциплина (народна медицина, ветерина – уп.: Цвит, Вет). У XVIII веку постоје, дакако, и појединачне српскојезичне публикације из области физике (уп.: Физ), које су усмерене на теоретизацију научног знања, али се таква разматрања у презентацији материјала неретко заснивају на методу спекулација, вулгарног емпиризма, па и догматизма.

И тако долазимо до централног питања: шта ћемо подразумевати под тзв. рецептурним стилем (примењено на српскојезичне научно-педагошке текстове XVIII века)?

2.1. У нашем тумачењу израз *рецептурни стил* представља радни, оперативни, стилистички термин, подесан за то да се помоћу њега истовремено сигнализира (пре свега истраживачима у области историје научног стила) на то да се конкретни научни текст (1) односи на *преднауку*, односно ране фазе развоја научног знања (одсуство или недовољна развијеност научног метода) и (2) на то да се такав текст (по начину излагања) од-

ликује мање-више предвидљивим скупом лингвостилистичких параметара⁸, који значајно кореспондирају са свакодневном спознајом или преднаучним знањем (прескрипција као општа стилистичка тоналност инструктивног текста, инфинитивске конструкције за изражавање модалности „требања“; императив 2. л. сингулара, лични манир казивања у облику 1. лица сингулара уз пратеће ирелевантне дигресије, позивање на Бога, разноврне видове интимизације са читаоцима и др.). Фигуративно говорећи, рецептурност односно рецептурни стил је такав квалификатив старијих научно-стручних текстова који истовремено упућује на преднауку и „инфантилност“ научног стила изражавања.

Рецептурност (недовољна развијеност научног функционалног стила) српскојезичне научне литературе XVIII века не подразумева да је та литература била лишена свих специфичних стилских црта које су типичне за научни стил у његовој савременој реализацији. На пример, стилска црта „апстрактност/уопштеност“ увелико је посведочена и у старијим рецептурним текстовима (шире о томе в.: Стојановић 2000: 103–108).

Размотримо неке примере употребе језичких средстава из корпуса рецептурних текстова (штокавског наречја) друге половине XVIII века (из техничких разлога, илустрације цитирамо у савременој графици уз поштовање интерпункције оригинала).

- 8) Ови параметри увек имају карактер статистичке вероватноће употребе језичких средстава. Треба нагласити да статистичко проучавање старије српскојезичне научне литературе тек чека своје истраживаче.
- 9) Управо модалност „требања“ (прескриптивни модус) указује на могућу генетску сродност или утицај административно-пословног стила на структурирање старије научно-стручне литературе.

2.2. Прескриптивни¹⁰ модус. У текстовима инструктивног карактера наредом са употребом конструкција карактеристичних за савремени начин излагања (тип *треба* + инфинитив) често срећемо случајеве употребе облика 2. лица сингулара *лаіола* (у функцији заповедног начина, а такође са уопштеним значењем уз разне нијансе модалности – Стојановић 2000). Примери:

Сваки ракамъ кой годъ **хоћешъ** да **запишешъ**, от леве руке **почни** по реду к десной, а кадъ **хоћешъ** дага **побележишъ**, тако **почни** от десне к левой с ове четири речи, велимъ: Хиљада, Сто, Десетъ, Еданъ. Изъ овогъ ракама **смотри** да от десне руке к левой **рекнешъ** еданъ, десетъ, стотина, овде изподъ цифре **метни** точку; дале **рекнешъ** хиљада, ту **метнешъ** точку надъ цифромъ, и **изрекнешъ** цели овај ракам ... [Ари: 8]; Ал кудсе со дела? Со е у води, **окуси** пакъ **ћешсе уверити**. Другоячие ние могуће [...] Тое свакои снаши, секи и баки познато ... Она мете три или четири грумена шећера у одну шолу кафе, пак радае дасе савъ шећеръ унутри раствори, даиои кафа слаћа буде, алъ **почекаи** мало, то независи от **тебе** него от шећера и кафе, **акоси** сувише шећера у нутра **метула**, то остане шећеръ на дну шоле нерастворенъ [Физ: 8]; *Za крупно Sime poznati, **uzmiga** jednu shaku, i tako **ftisni**, dokfe nekoliko zernja medju palcem, i kaxiperftom nepokaxe; i koi cfas **motri**, jeli zernje na kraju крупно, illi tanko. Teshkochu **moxesh viditi**; ako Sime u vodu metnuto ... **pade**, teshkoje dofta ... **Xelishli** ulje Simena **probat**i; tak **baci** niko-*

*liko zernja na goruche ugljenje... Akoje pako illovacha tverda, **pognoi** dobrim kravjim gjubretom ... akoje cerna, fasma gufta, i debela, takju s'pieskom **pomishaj**, i tako oruch ridku **nacfini**. **Pazi**, da umah na Njivi stopram gjubrenoi Lana **nefiesh**. **Naifigurniechesh** ovako **ucfiniti** ... [Лан: 5–7].*

Уп. прескриптивни модус у инструктивном тексту из области ветерине (случај инфинитивских конструкција са модалним речима):

Треба болестному скоту свакий данъ три пута питъе от брашна или сена приправленно ... **дати**; при великой теплоты **валя** и салитру къ тому **оузети**, аколи пакъ скотъ има протокъ то онда **не валясе давати**. При болести рогатого скота ... **должно** следующа политическа и лекарственна правила **наблюдавати**. Свакий господаръ дома **дужан** свое болестно марвинче, от здравога одма **отлучити**, и оно на ветренными подъ сению местами **содржавати** (примери из: „Вет“).

Рецептурност (прескриптивни модус) је карактеристична и за стиховну форму штокавске научно-просветитељске литературе. На пример¹¹:

OD NAČINA SIČENJA ŽILE

*Po široko **valja usicati**,
A duboko ne **valja puštati**,
Da krv može lašnije **isticati**
I dim s njome napolje **izajti**
Piti valja, ali ne odviše;
Tako skula gor rečena **piše***

[Цвит: 95, 115]

- 10) Као што је познато, прескриптивни модус је својствен науци у периоду њеног настајања и „израстања“ из технологије, односно из непосредног и практичног искуства, као и њеног одвајања од пословног језика. Савременој науци је, међутим, својствен десигнативни (информативни) модус, док остали модуси (прескриптивни, формативни и др.) у процесу развоја науке све више долазе у задњи план (Линк 1994: 132).
- 11) У разматраном случају стихована форма преводног текста условљена је формом латинског изворника [в. Цвит].

2.3. Осим прескриптивног модуса (наглашеног императивног карактера), важну компоненту тзв. рецептурног стила српскојезичне научне литературе XVIII века чини *инџимизација*. Реч је о феномену који је већ био предмет посебног проучавања (Стојановић 2003). Стога, „телеграфски“ наводимо само кратке илустрације за поменути појаву.

2.3.1. *Заменица ЈА и њаголи у 1. лицу сингулара* (као „сигнали“ о присуству говорног лица, научника). Примери:

Ako pako takvoga Mlina neimadesh, tak toxesh Lana na ifti nachin, na koi i Konoplju iftanjiti; shto ja doli kod Konoplje ukazatichu ; Zashtofofam u tojemu ovomu Ubavishtenju s' Krecsom gjubrenje priporucfio ... [Лан.: 24, 29]; ... кое ја нисамъ хомео тако Младежъ обременявати напрасно ...; Тако садъ хоћу представити и кратко показати како бива [Арит: 15, 71].

Излагање у првом лицу (ЈА и 1. лице сингулара глагола у свом основном значењу) карактеристично је за научно-педагошке текстове XVIII века, али није свугде подједнако заступљено (Стојановић 2000: 105).

Спецификум појединих извора грађе (нпр., уџбеник аритметике¹² – Арит) је у томе да тамо 1. лице сингулара глагола има оупштено значење („ЈА = свако“, односно „сви који изводе конкретну рачунску операцију“). Уп.:

Ракаме, кое хоћю да соберемъ, поставимъ у право еданъ изподъ другогъ, и повучемъ исподъ нихъ Линию, после започнемъ от озгоръ доле или одоздо горе еданъ здругимъ собирати. Що изаће, то изподъ Линие подъ неговъ редъ запишем. како що следуеъ ... [Арит: 12].

12) Ово не важи за преводни (рускословенско-немачки) уџбеник аритметике из XVIII века (в. извор Рук), који је више од значаја за историјску стилистику руског језика. Другим речима, у овом раду извор „Рук“ има само помоћну (контролну) функцију. Остали текстови из испитиваног корпуса припадају штокавском наречју.

2.3.2. *Нејосредно обраћање адресату*, неретко с јаким емотивним набојем. Примери:

*Zashtofofam u tojemu ovomu Ubavishtenju s' Krecsom gjubrenje priporucfio, koje vami dragi Prijatelji vechom stranom nie poznato bilo; zatochuvam i od toga nishto ofobitoga kazati. Znadem dachete umah, dok cfujete, rechi: Krecsje skup ...; Oviu Prilike neka vas pred oftalim ganu, takvebo vishe ucse, nego fvekoliko, shtobi ja rechi mogao (...) Probaite pako jedanput, mifto da vam zemlja prazna ftoi, pofiatu Lan, Konoplju, Kelj, Ripu, Socsivo, illi druga ove verfti; i recite dafam lagao, ako veliku Korift nebudete imali [Лан: 29–31]; Любезни читателю опрости, што се ... [Физ: 16]. Уп. пример дијалога с читаоцем: Врло ласно можесе случити, да ми који отъ мои читателя следующе питане учинити може: **Ти кажеши** да вода свака 24 сата едно на друго у мору, по цола изсише, алъ откудъ се то зна; Ево отговоръ: Еданъ велики и врло широки отворени сосудъ, напунилису ... [Физ: 24–25].*

2.3.3. *Позивање на боја* односно „увођење“ читаоца у (заједнички) религиозни дискурс (лексема Бог и/или Творац), што у савременој научно-педагошкој литератури није актуелно. Примери:

Ткосе сме дерзнути и помислити, дае све ово, само от' себе произишло? Ткое други у состоянию, него всемогући Богъ ... Позорствованя наразлична променения у свету, показую намъ всевисочаишу мудростъ, Творца нашего, Бога истинитогъ, и управителя свию веицъ; Неможелисе случити, да кои отъ насъ стане размишлявати, защое всемудри нашъ Творацъ то-

лику воду нашои земли даровао...; „...зато драги мои читателю, посмотри самномъ за едно на премудро установление **Творца** нашего, т.е. познаи **Творца** твогъ ... [Физ: 4–5, 14, 29]. Уп. неке примере из XIX века: „**Vog** je narav nadario posebnimi silami, koje ju tjeraju na to, k čemu je **Vogom** određena ... U početku stvori **Vog** nebo i zemlju ... Hvala **Vogu**, kod nas...” [примери преузети из: Стојановић 2003: 151].

2.3.4. Појава ирелевантних¹³ дијресција, текстуалних инклузија. Овде се мисли на то да се у основном тексту излагања научно-стручни садржаји преплићу са фрагментима-дигресијама, текстуалним инклузијама, саопштењима о путописним утисцима, доживљајима, личним емоцијама аутора и сл. Примери:

Иа, при момъ путованю у Италию и из’ Италие у 1786. с’ моимъ високопочитателнеишимъ Учителем Господиномъ Шиме, Докторомъ медицине, нисамъ знао у коимъ самсе небу или раю находио, кадъ самъ у горе Тиролске, Савојатске и Хелветске дошао, и ниове стране смотрио у коимсамъ доволствомъ и радостию, онаи луфтъ коимсе обколебљавао, дїяо. Любезни читателю опрости ... ; Немогу се опоменути ниедногъ лета, мои година, коесамъ у Новом-Саду провео, у коимъ небисмо у цркви моление нашегъ Творцу, кише ради, приносили. Сећамъ се дасмо кадъ кадъ и врло мокри година имали... [Физ: 15–16].

У целини посматрано, може се констатовати да стил анализираних текстова XVIII века носи наглашенији лични печат у поређењу са текстовима из каснијих периода. Овде треба нагласити да је у данашње време манир личног излагања у савременој уџбеничкој (научно-технич-

кој) литератури практично укинут (Стојановић 1995).

Дакако, примера за појаву интимизације има још, али нема нарочите потребе да се овом приликом на томе дуже задржавамо (шире о томе в. у: Стојановић 2003).

2.4. Поменимо, најзад, још једну специфичну црту српскојезичног рецептурног стила. Реч је о начину употребе терминолошке лексике. Тачније, у испитиваним текстовима постоји спецификум да се немачки језик (ређе – латински) употребљава као уобичајено помоћно средство за прецизнију идентификацију српскојезичних научно-стручних појмова, што сведочи о тадашњим научним традицијама и духу епохе. Примери:

Често бива да семе или верло рано или верло поздно без вниманія на свойство земли и климатъ, и оу векъ на еданъ и то ѿжде разсадъ (Beet) сеесе; Гноенне разсаде (Miftbeete) на коима дуванско семе посејтисе иматъ; треба на некоемъ месту ... [Дув: 6, 19]; Oвоfe перво pocfeti neimade, nego kadje з palca (Zoll) vifok vech izraftao ... [Лан: 11]; Аколи кой от подобныхъ скотовъ затворенъ желудкацъ има, то може мусе и клистиръ отъ куване, оу слезовачи трави (Rappelfraut) воде са солию, и сапуномъ дати ...; Ако црвы при разсмотрении мертвыхъ оу жигерици найдусе; то можесе приправа отъ оу прашакъ оутученнога папрака (Farrenfraut) съ медомъ, солию и петролеумъ (Petroleum) свакий данъ по языку натрети [Вет, т.9, 11].

3. У закључку бисмо нагласили следеће. Рецептурност или тзв. рецептурни стил је термин присутан у историјској стилистици словенских језика (пре свега руског). У нашем тумачењу

13) Шире о ирелевантним дигресијама у српскојезичним научно-педагошким текстовима XVIII–XIX века в.: Стојановић 2000, 2003.

рецептурност представља (1) теоријско-методолошки и (2) стилистички квалификатив научно-стручног текста. У првом значењу рецептурност указује на недовољну развијеност научног метода (неретко асоцира на преднаuku), у другом – на *начин излагања* научно-стручних садржаја у равни интегралног текста, типичан пре свега за ране фазе развоја научног функционалног стила српског језика (прескриптивни модус уз разне видове

интимизације са читаоцима). Екстралингвистичким испитивањем рецептурности (историјат развоја „преднауке“ и „науке“) и практичном анализом српскојезичних научно-педагошких текстова из XVIII века побија се контроверзни став Српске академије наука и уметности о томе да српскојезична наука (а отуда и научни стил српског језика) започиње, тобоже, средином или крајем XIX века.

summary

Σ Prescriptive style of Serbian language scientific literature of 18th century

Prescription or so called prescriptive style represents a crucial feature of the Serbian language scientific-professional literature, typical of the early phases of the creation of scientific style for specific purposes.

A practical analysis shows that a prescriptive modus and familiarizing represent the most distinctive stylistic phenomena of the prescriptive style of the Serbian language scientific-pedagogic texts of the 18th century.

Списак цитиране и анализиране грађе

- Ари – Даманович В., Новад сербскад ариѳметика или Простое наставленіе къ Хесапу, Въ Млеткахъ, 1767.
 Рук – Рѳководствіе во ариѳметіки, въ Виеннѳ, 1777.
 Дув – Наставленіе за сѳдтеле доувана кралѳвствѳ Мажарске и Галицїи, оу Бечу, 1790.
 Лан – Ubavishtenje od lana i konoplje opravljanja za poljodilce, u Budimu, 1789.
 Физ – Јанкович Е., Физическое сочиненіе о изсишенію и раздѳленію воде у воздухъ, и изясненіе разливаніа воде из' воздуха на землю, у Лаипсигу, 1787.
 Цвит – Flos Medicinae. Cvit likarije [preveo fra Emerik Pavić, Budimpešta, 1768], Reprint izdanje s prpratnim objašnjenjima, Split, 1980.
 Вет – Толнав А., При болести рогатога скота ..., 40198, S. L., S. A. (17??–18??).

Литература

- Илларионов 2007: Илларионов С. В. Теория познания и философия науки. – Москва: РОССПЭН. – 535 с.

- Кожина 1994: **Кожина М. Н.**, Функционирование временных форм глагола в научных текстах (анализ употребительности времен глагола). – In: Очерки истории научного стиля русского литературного языка хviii–хх вв, т. 1, ч. 1. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 204–217.
- Линк 1994: **Линк Н. А.** Функционирование глагольных форм в научно-учебных текстах хvii – первой половины хviii вв. – In: Очерки истории научного стиля русского литературного языка хviii–хх вв, т. I, ч. 2. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 126–146.
- Рабинович 1979: **Рабинович В. С.** Алхимия как феномен средневековой культуры. – Москва.: Наука. – 392 с.
- Стојановић 1995: **Стојановић А.** Синтаксичке одлике научног стила руског и српског језика у области технике. Докторска дисертација. – Београд. – 439 с.
- Стојановић 2000: **Стојановић А.** Настанак научног стила српског језика. – In: Рашка (Уредник Миролуб Јоковић). – Рашка. – Бр. 34–35. – С. 97–110.
- Стојановић 2003: **Стојановић А.** Интимизација у српској научној прози. – In: Стил. – Београд–Бањалука. – Бр. 3. – С. 143–155.